

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ:

Το τελευταίο διάστημα η Κίνηση Πολιτών «ΔΙΑΖΩΜΑ», αξιοποιώντας τα αποτελέσματα της απόλυτης συνέργειας μεταξύ των πολιτών, των φορέων και των θεσμών του κράτους, των χορηγών και των ευρωπαϊκών χρηματοδοτικών προγραμμάτων, σχεδιάζει και προτείνει την υλοποίηση νέων ολιστικών προγραμμάτων πολιτιστικού τουρισμού (πολιτιστικές – περιβαλλοντικές διαδρομές και αρχαιολογικά πάρκα), τα οποία έχουν ως στόχο την ένταξη των μνημείων φύσης και πολιτισμού στο κέντρο της ζωής, της αειφορίας και της βιώσιμης ανάπτυξης.

Το εργαλείο που χρησιμοποιείται για την υλοποίηση των Πολιτιστικών – Περιβαλλοντικών Διαδρομών είναι η Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση (ΟΧΕ).

Οι Ολοκληρωμένες Χωρικές Επενδύσεις (ΟΧΕ)¹ αποτελούν εργαλείο ολοκληρωμένης χωρικής ανάπτυξης για την εφαρμογή αναπτυξιακών στρατηγικών συγκεκριμένων χωρικών ενοτήτων. Οι περιοχές αυτές είτε παρουσιάζουν συγκεκριμένα προβλήματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν με συνολικό τρόπο, είτε διακρίνονται από σημαντικές αναπτυξιακές δυνατότητες, οι οποίες μπορούν να αξιοποιηθούν και να μεγιστοποιηθούν με βάση ένα ολοκληρωμένο αναπτυξιακό σχέδιο.

Ο ολοκληρωμένος χαρακτήρας της χωρικής στρατηγικής και του σχεδίου υλοποίησης θα πρέπει να εξασφαλίζεται με τη συμπληρωματικότητα και τη συνεκτικότητα των προτεινόμενων δράσεων, καθώς και με την αντιπροσωπευτικότητα του συστήματος διακυβέρνησης.

Στους στόχους της χωρικής στρατηγικής κάθε περιοχής περιλαμβάνονται η βελτίωση της οικονομικής κατάστασης και απασχόλησης, η με κοινωνικούς όρους βελτίωση της καθημερινής ζωής των πολιτών και η διατήρηση του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος με βάση την αειφόρο προσέγγιση της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Η Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση² αντλεί πόρους από περισσότερα τους ενός Ευρωπαϊκά ταμεία και περισσότερα του ενός Επιχειρησιακά Προγράμματα (Περιφερειακά και Τομεακά), δημιουργώντας έναν ευέλικτο χρηματοδοτικό μηχανισμό που ξεπερνά τους περιορισμούς χρηματοδότησης και τους περιορισμούς που μπορούν να θέτουν οι επιμέρους Θεματικοί Στόχοι και Χρηματοδοτικές

¹ Υπουργείο Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας & Τουρισμού, Γενική Γραμματεία Δημοσίων Επενδύσεων – ΕΣΠΑ, «Εγκύκλιος σχεδιασμού, υλοποίησης και παρακολούθησης των Ολοκληρωμένων Χωρικών Επενδύσεων ως εργαλείων Ολοκληρωμένης Χωρικής Ανάπτυξης των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων της προγραμματικής περιόδου 2014-2020».

² Σωματείο «ΔΙΑΖΩΜΑ»: Κείμενο για το έργο «Πρόταση για την εκπόνηση επιχειρησιακού σχεδίου για την Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση Διαδρομής Πολιτιστικού Τουρισμού στη Θεσσαλία».

Προτεραιότητες του κάθε ταμείου και του κάθε επιμέρους Επιχειρησιακού Προγράμματος.

2. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ:

Η πολιτιστική διαδρομή³ είναι ένα εξειδικευμένο και επώνυμο τουριστικό προϊόν, το οποίο διαμορφώνεται με βάση ένα συγκεκριμένο συνεκτικό στοιχείο, συνήθως αρχαιότητες, όπως π.χ. παρεμφερή στοιχεία της ίδιας περιόδου ή διαφόρων περιόδων ή ακόμη και ιστορικές διαδρομές, μύθοι κ.α. Η περιβαλλοντική διαδρομή κατά ανάλογο τρόπο διαμορφώνεται με βάση τα στοιχεία της φύσης και τους περιβάλλοντος.

Στόχος του παραπάνω προγράμματος είναι να αποτελέσει κινητήριο μοχλό για τη βιώσιμη – οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική - ανάπτυξη μιας περιοχής, αλλά και για τη σύνδεση των σπουδαίων μνημείων του πολιτισμού και της φύσης με την τοπική επιχειρηματικότητα και την παραγωγή του πρωτογενούς τομέα της περιοχής, όπως αυτή αποτυπώνεται και στη φιλοσοφία των προγραμμάτων του Ε.Σ.Π.Α. (2014-2020).

Στην Ελλάδα έχει σχεδιασθεί και υλοποιείται με πρωταγωνιστικό ρόλο της Περιφέρειας Ηπείρου και του Υπουργείου Πολιτισμού η πρώτη πολιτιστική διαδρομή των αρχαίων θεάτρων της Ηπείρου. Το καινοτομικό αυτό έργο υλοποιείται ήδη με χρηματοδότηση, ύψους 37 εκ. ευρώ από το Ε.Σ.Π.Α. 2014-2020 (πρόγραμμα Ολοκληρωμένης Χωρικής Επένδυσης του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος Ηπείρου). Η διαδρομή των θεάτρων της Ηπείρου εκτείνεται σε τέσσερις Περιφερειακές Ενότητες και περιλαμβάνει πέντε σπουδαίους αρχαιολογικούς χώρους: τη Δωδώνη, τη Νικόπολη, την Κασσώπη, την Αμβρακία και τα Γίτανα.

Το παραπάνω πρόγραμμα, καθώς και όλη η τεχνογνωσία που προκύπτει από το σχεδιασμό και την υλοποίησή του, χρησιμεύουν ως πιλότος για τη δημιουργία και άλλων προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού στην Ελλάδα, όπως για παράδειγμα «Διαδρομή ΟΙΔΙΠΟΥΣ» στην Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας, “VIA EGNATIA” στην Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης, Πολιτιστική Διαδρομή στην Περιφέρεια Θεσσαλίας, Πολιτιστική Διαδρομή Σποράδων, αρχαιολογικό πάρκο Ορχομενού Βοιωτίας, Περιβαλλοντικό – Αρχαιολογικό Πάρκου Ασκληπιείου Επιδαύρου κ.α.

³ Σωματείο «ΔΙΑΖΩΜΑ»: «ΓΙΑ ΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ ».

3. Ο ΚΥΚΛΟΣ ΖΩΗΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΠΑΝΩ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Ο κύκλος ζωής των παραπάνω προγραμμάτων αποτελείται από τρεις μεγάλες φάσεις.

Η πρώτη φάση αφορά το σχεδιασμό των παραπάνω προγραμμάτων, καθώς και την εκπόνηση και έγκριση της στρατηγικής τους, με τα εξής βήματα:

- α) Κατάρτιση του αρχικού κειμένου στρατηγικής.
- β) Δημόσια διαβούλευση.
- γ) Έγκριση της Στρατηγικής από το Περιφερειακό Συμβούλιο.
- δ) Έγκριση από τον Περιφερειάρχη του Στρατηγικού Σχεδιασμού της ΟΧΕ.

Η δεύτερη φάση αφορά την οικοδόμηση κάθε προγράμματος και συμπίπτει με 4 διακριτά βήματα:

- α) εξασφάλιση των υποδομών (λειτουργικών και αρχαιολογικών),
- β) υλοποίηση του marketing και των ψηφιακών δράσεων του προγράμματος,
- γ) συμμετοχή της επιχειρηματικότητας,
- δ) διακυβέρνηση του προγράμματος.

Η τρίτη φάση αφορά τη σωστή λειτουργία των παραπάνω προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού, απαραίτητη προϋπόθεση της οποίας είναι η εξασφάλιση ενός Φορέα Λειτουργίας και Διαχείρισης (Destination Management Organization - DMO), ο οποίος θα μεριμνά καθημερινά, ώστε όλη η «αλυσίδα» πόρων και υπηρεσιών των παραπάνω ολιστικών προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού να διατηρεί υψηλή ποιότητα».

4. Η ΤΡΙΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ, η οποία αποτελεί και μια μοναδική χωροταξική αρμονία στην Αττική

α. Περιγραφή του προγράμματος

Η Τριλογία της Αθήνας είναι μια δυναμική πρωτοβουλία που αναπτύσσουν το τελευταίο διάστημα όλοι οι αρμόδιοι φορείς και το «ΔΙΑΖΩΜΑ», με στόχο το σχεδιασμό και την υλοποίηση ενός καινοτόμου προγράμματος Ολοκληρωμένης Χωρικής Επένδυσης για την Αττική, με τίτλο: «*Η Τριλογία της Αθήνας*».

Βασικός άξονας του παραπάνω προγράμματος θα είναι ο σχεδιασμός και η υλοποίηση μιας πολιτιστικής διαδρομής που θα αποκαθιστά τη σύνδεση που είχε η πόλη της αρχαίας Αθήνας με το Ιερό της Ελευσίνας, το Λαύριο και τα ορυχεία αργύρου, καθώς και με το επίνειό της, τον Πειραιά. (Συν. 1: απόσπασμα από την ομιλία του προέδρου του Σωματείου «ΔΙΑΖΩΜΑ», κ. Σταύρου Μπένου στη 1Α' Γενική Συνέλευση του Σωματείου «ΔΙΑΖΩΜΑ», Συν. 2: ομιλία του κ. Χρήστου Λάζου, νομικού και τακτικού μέλους του Σωματείου «ΔΙΑΖΩΜΑ» στο Megaron Plus).

Προτείνεται η δημιουργία στα πλαίσια της Πολιτιστικής Διαδρομής δύο Αρχαιολογικών Πάρκων: στην **Ελευσίνα και το Λαύριο**.

Τα αρχαιολογικά πάρκα της Ελευσίνας και του Θορικού (Λαυρίου) σε συνδυασμό με τα κύρια μνημεία και μουσεία της Αθήνας (Ακρόπολη, Μουσείο Ακρόπολης, Αγορά, Πνύκα, Διονυσιακό θέατρο, στοά Ευμένους, Ηρώδειο, Αρχαιολογικό Μουσείο) αποτελούν μια ενότητα που αναδεικνύει τις βασικές πτυχές της αρχαίας Αθήνας: η Ελευσίνα (Τελεστήριο) και η Ιερά Οδός αναδεικνύουν τη μυθική, θεολογική, μυητική διάσταση, τα μνημεία της Αθήνας την πολιτική, δημοκρατική και πολιτιστική διάσταση και το Λαύριο, με τα ορυχεία αργύρου, την τεχνολογική και οικονομική διάσταση που χρηματοδότησε τα μεγάλα μνημεία, την πολιτική και στρατιωτική ισχύ της Αθηναϊκής Δημοκρατίας.

Είναι φανερό, ότι πολιτιστικές διαδρομές και αρχαιολογικά πάρκα μπορεί και πρέπει να σχεδιαστούν **με βάση τους περιορισμούς, που επιβάλλει η αξία και η προστασία των πόρων**, και με την επιστημονική σοβαρότητα, που απαιτείται αφ' ενός η φύση τους και αφ' ετέρου η δυναμική τους τουριστική πελατεία, ιδιαίτερα η πελατεία ειδικών πολιτιστικών ενδιαφερόντων.

Αυτό που έλλειπε – και συνεχίζει και σήμερα να λείπει- για να θεωρείται η Χώρα μας σημαντικός προορισμός πολιτιστικού τουρισμού είναι **η ικανοποιητική «σύνδεση» των πολιτιστικών πόρων, μ' άλλα λόγια η προσφορά ολοκληρωμένων πολιτιστικών προϊόντων**, που θα συνιστούν σημαντικές **Βιωματικές Εμπειρίες**. Είναι χαρακτηριστικό, ότι στη Χώρα μας η πληθώρα των τουριστικών πόρων (φυσικών και πολιτιστικών) δεν έχει οργανωθεί σε «προϊόντα», με αποτέλεσμα, παρά τα μεγέθη του Τουρισμού μας, να συνεχίζουμε να προβάλλουμε «πόρους» αντί για προϊόντα και να μένουμε στάσιμοι εδώ και χρόνια, όσον αφορά στην προσέλκυση θεματικών μορφών τουρισμού.

Στην Αττική και κυρίως στο δίπολο Αθήνα-Πειραιάς, δεν επικρατεί προφανώς η κυρίαρχη μορφή τουρισμού της Χώρας μας (ήλιος+ θάλασσα), αλλά ο αστικός τουρισμός (city breaks), κυρίως με πολιτιστικό περιεχόμενο, αλλά όχι μόνο (επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους, και μουσεία, αλλά και ψώνια και διασκέδαση και περιηγήσεις), ο αμιγώς πολιτιστικός τουρισμός και η κρουαζιέρα, με επίσης πολιτιστικό περιεχόμενο. Η σωστή προσπάθεια της Περιφέρειας Αττικής μέσω στοχευμένου μάρκετινγκ να προσελκυστούν τουρίστες σε όλους τους «προορισμούς» της Αττικής, συμπεριλαμβανομένων των νησιών της, κατ' ανάγκη συνδέεται με τον πολιτιστικό τουρισμό ή τις πολιτιστικές επισκέψεις. Μ' άλλα λόγια, ενώ η Αθήνα και η κλασσική κυρίως Αθήνα είναι παγκόσμια γνωστή, οι επισκέπτες της περιορίζονται ως επί το πλείστον στην Ακρόπολη και το Μουσείο της Ακρόπολης (ΕΛΣΤΑΤ 2016, 1.807.580 και 1.406.096 επισκέπτες αντίστοιχα) και δεν κινούνται προς τους άλλους σημαντικούς αρχαιολογικούς της χώρους και μουσεία (Ελευσίνα, Λαύριο, Βραυρώνα κ.λπ.), ούτε καν προς το Αρχαιολογικό Μουσείο, μουσείο μοναδικό σε παγκόσμιο επίπεδο από την άποψη της ποσότητας και της μοναδικότητας των εκθεμάτων (μόλις 447.093 επισκέπτες).

Καθίσταται, ως εκ τούτου αναγκαίο η προσφορά πολιτιστικού τουρισμού της Αττικής να διευρυνθεί με οργανωμένο τρόπο, ώστε να καταστεί δυνατή και η προσέλκυση επισκεπτών και σε νέα σημεία του κυρίως Λεκανοπεδίου, αλλά και στην ύπαιθρο.

β. Οι προκλήσεις του εγχειρήματος

Ο επιτυχής σχεδιασμός και στη συνέχεια η υλοποίηση μιας Πολιτιστικής Διαδρομής προϋποθέτουν την ενεργό συμμετοχή πολλών «παικτών», που θα συνεργαστούν, θα συμφωνήσουν και θα υιοθετήσουν το όλο εγχείρημα (αποκτώντας την «κυριότητά» του-ownership). Προϋποθέτουν, δηλαδή, αποτελεσματικές συνέργειες πολλών φορέων του δημόσιου και Ιδιωτικού Τομέα. Ο συντονισμός όλων αυτών των φορέων για έργα σχετικά περιορισμένου προϋπολογισμού (θα πρέπει να επιδιωχθεί τα έργα να μην περιλαμβάνουν φαραωνικές κατασκευές που θα αλλοιώσουν το βιώσιμο χαρακτήρα του εγχειρήματος) δεν είναι αυτονόητος, σε μια κοινωνία μάλιστα που δεν διακρίνεται για την ευκολία συνεργασίας μεταξύ διαφορετικών ομάδων.

Για τούτο, ως λύση προτείνεται η παρουσίαση επεξεργασμένων προτάσεων στις τοπικές κοινωνίες μέσω των εκπροσώπων τους, που θα πρέπει με τις σειρά τους να τις επεξεργαστούν, να διατυπώσουν τις παρατηρήσεις τους και να τις υιοθετήσουν, προκειμένου ο κάθε φορέας- υπουργεία, περιφέρεια, Ο.Τ.Α., φορείς επιχειρήσεων, μεμονωμένες επιχειρήσεις, Μ.Κ.Ο., κ.λπ. να αναλάβουν τις δράσεις, που θα τους αναλογούν. Προκειμένου να εξασφαλιστεί η ικανοποιητική λειτουργία και συντήρηση της Πολιτιστικής Διαδρομής **ως θεματικού τουριστικού προϊόντος**, απαιτείται η εξ αρχής επιλογή και εγκατάσταση **αποτελεσματικού Φορέα Λειτουργίας** με ενεργό ρόλο και κατά την υλοποίηση αλλά και/κυρίως μετά την υλοποίηση του εγχειρήματος.

γ. Σχεδιασμός του προγράμματος

Η πρόταση αυτή ολοκληρώνει ένα **ιστορικό τρίγωνο** (Ελευσίνα-Αθήνα-Λαύριο), ενώ ουσιαστικά, λόγω των μικρών αποστάσεων, προσφέρει πρόσθετα ολοκληρωμένα αξιοθέατα/προορισμούς στην περιφέρεια της Πόλης, ενισχύοντας την προσφορά της στο “τμήμα ζήτησης” (segment) του city breaks, αλλά και στο «τμήμα πολιτιστικός τουρισμός», που δεν έχει προσελκυστεί αρκετά (συγκριτικά με την πληθώρα των μοναδικών πολιτιστικών πόρων της περιοχής) και ενισχύοντας ακόμη την προσπάθεια της Περιφέρειας Αττικής, που, όπως ήδη αναφέρθηκε, εκτείνεται πέραν του city break και επιδιώκει τη διοχέτευση ζήτησης προς τους επί μέρους προορισμούς της Αττικής και τα νησιά με διαμονή περισσότερων ημερών από τα συνήθη city breaks.

Είναι χαρακτηριστικό, ότι η ανακήρυξη της Ελευσίνας σε Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης 2021 δεν προβλέπει παρεμβάσεις στον αρχαιολογικό χώρο.

Ο αρχαιολογικός χώρος της Ελευσίνας, όπου το πρώτο ιερό της μυθολογίας, περιλαμβάνει τα Μεγάλα Προπύλαια, την Ιερά Αυλή, τα Μικρά Προπύλαια, το Καλλίχωρον Φρέαρ, την Αγέλαστο Πέτρα, το Πλουτώνιο (προς τιμήν του Άδη), το

Τελεστήριο, όπου το πρώτο Μυκηναϊκό Μέγαρο (Ελευσίνα μυστήρια), εξέδρες όπου κάθονταν οι πιστοί για να παρακολουθήσουν δρώμενα, Μουσείο με ευρήματα του χώρου κ.λπ.

Στο Λαύριο, γνωστό τόπο εξόρυξης από την αρχαιότητα μέχρι τους νεότερους χρόνους, συναντάμε μνημεία διαφόρων μορφών και εποχών. Η ενοποίηση των αρχαίων μνημείων του Θορικού (Αρχαίο Θέατρο, μυκηναϊκοί τάφοι, νεκροταφείο, αρχαίος προβλήτας κ.α.) σε ενιαίο οργανωμένο αρχαιολογικό πάρκο, θα πρέπει να γίνει σε «σύνδεση» και με το Σούνιο και με τα νεότερα μνημεία βιομηχανικής αρχαιολογίας. Η ενοποίηση αυτή να λάβει τη μορφή, όπως ήδη σημειώθηκε, μιας οργανωμένης **βιοματικής εμπειρίας**.

Κατά συνέπεια και στους δύο χώρους υπάρχει πληθώρα αξιοθέατων που να στηρίζουν την πρόταση για τη διαμόρφωση Αρχαιολογικών Πάρκων.

Λόγω της στενότητας των πόρων που θα μπορούσαν να διατεθούν, η χρηματοδότηση έργων αρχαιολογικού χαρακτήρα θα περιοριστεί και θα δοθεί έμφαση στη **λειτουργική ενοποίηση** των δύο πάρκων και σε παρεμβάσεις μάρκετινγκ, σύνδεσης με την τοπική οικονομία και κοινωνία, που είναι βέβαιο, ότι αργά ή γρήγορα θα συμβάλουν στην εξασφάλιση πρόσθετων πόρων και για έργα αρχαιολογικού χαρακτήρα.

δ. βήματα υλοποίησης

Πρωτίστως θα πρέπει να γίνουν όλες οι απαραίτητες ενέργειες για την ένταξη του προγράμματος στην Ο.Χ.Ε. Εν συνέχεια για να υλοποιηθεί η παραπάνω διαδρομή θα πρέπει να γίνουν τα εξής ΒΗΜΑΤΑ:

Α' φάση: σχεδιασμός:

- α) Κατάρτιση του αρχικού κειμένου στρατηγικής.
- β) Δημόσια διαβούλευση.
- γ) Έγκριση της Στρατηγικής από το Περιφερειακό Συμβούλιο της Περιφέρειας Αττικής
- δ) Έγκριση από τον Περιφερειάρχη Αττικής του Στρατηγικού Σχεδιασμού της ΟΧΕ.

Β' φάση: οικοδόμηση προγράμματος:

- α) εξασφάλιση των υποδομών (λειτουργικών και αρχαιολογικών) της διαδρομής,
- β) υλοποίηση του marketing και των ψηφιακών δράσεων του προγράμματος,
- γ) συμμετοχή της επιχειρηματικότητας,
- δ) διακυβέρνηση του προγράμματος.

Γ' φάση: λειτουργία Πολιτιστικής Διαδρομής στην Αττική – «Η Τριλογία της Αθήνας»
και εξασφάλιση ενός Φορέα Λειτουργίας και Διαχείρισης (Destination Management Organization - DMO).

Μαρία Σοφικίτου,
Αρχαιολόγος,
Σωματείο «ΔΙΑΖΩΜΑ»